

Warszawa, 18.01.2021

Prof. dr hab. Renata Nowakowska-Siuta
Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie
Wydział Nauk Społecznych

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Hanny Malik
Uniwersytet Zielonogórski
Wydział Pedagogiki, Psychologii i Socjologii

Promotor rozprawy: dr hab. Inetta Nowosad, prof. UZ

Promotor pomocniczy: dr Agnieszka Olczak

Uwagi wstępne

Rozprawa doktorska Pani mgr Hanny Malik pod tytułem „Organizacja nauki języka polskiego w Niemczech w procesie wzmacniania społeczeństwa wielokulturowego” liczy 323 strony głównego tekstu, dodatkowo zawiera obszerną i bogatą bibliografię a także wszystkie dodatkowe istotne elementy struktury dysertacji doktorskiej – aneksy, streszczenia, słowa kluczowe w językach polskim i angielskim. Rozprawa podzielona została na wstęp, pięć rozdziałów oraz zakończenie i wnioski.

Bibliografia uwzględniona na pięćdziesięciu stronach rozprawy, zawiera zarówno uznawane za klasyczne już pozycje literatury niemieckojęzycznej dotyczącej pedagogiki porównawczej jak i aktualne monografie i artykuły związane z problematyką rozprawy. Pozycje bibliograficzne są prawidłowo i w sposób przekonujący dobrane i wykorzystane w argumentacji naukowego wywodu. Struktura rozprawy jest prawidłowa, logiczna i spójna, uwzględnia interesujące i aktualne zagadnienia związane z nauczaniem języka polskiego w Niemczech współczesnych, nie unika jednak odniesień historycznych istotnych dla badań porównawczych. Problem badawczy określony przez Autorkę rozprawy jest oryginalny i

interesujący poznawczo, jego opis oraz analizy merytoryczne stoją na dobrym poziomie naukowym.

Ocena merytoryczna rozprawy doktorskiej

Idee, które na przestrzeni dziejów powstawały jako efekt myślenia o wychowaniu, mają dziś bardzo różnorodny status i wartość. Wiele z nich rozpatruje się jedynie w perspektywie historycznej, jako znak lub przekroczenie czasów, w których powstały. Inne, pomimo tego, że nie są już nowe, uznaje się za wciąż aktualne, godne analizy i skonfrontowania ich z problemami współczesnego świata. Są też takie idee, które z upływem czasu nie tylko, że nie tracą na znaczeniu, ale ich ranga rośnie. Tak jest bez wątpienia w przypadku idei edukacji międzykulturowej oraz kompetencji interkulturowych w tym kompetencji językowych. Kompetencje te są bowiem niezbędne coraz większej liczbie ludzi, którym przyszło żyć w społeczeństwie o charakterze wielokulturowym.

Zmiany, które w coraz szybszym tempie zachodzą w świecie, z coraz większą ostrością unaocniają konieczność ustawicznego redefiniowania wyzwań, w obliczu których stają współczesne społeczeństwa. Przykładem takich wyzwań mogą być (o czym trafnie pisze Hanna Malik we wprowadzeniu do rozprawy doktorskiej) zachodzące na niespotykaną od dawna skalę procesy migracyjne, pogłębiający się wielokulturowy charakter społeczeństw w wielu regionach Europy, czy problemy wynikające z ekspansji ekstremistów. W ich obliczu wiele rozwiązań prawnych, socjalnych, a nade wszystko edukacyjnych, które jeszcze niedawno wydawały się spełniać swoją rolę, dezaktualizuje się. Podobnie rzecz się ma z budowaniem dialogu międzykulturowego, w tym dialogu pomiędzy młodymi osobami pochodzącymi z dwóch współistniejących wiele wieków narodów niemieckiego i polskiego. Niewątpliwie elementem powodzenia tego dialogu jest język ułatwiający nie tylko komunikację, ale również pozwalający na wzajemne zrozumienie i porozumienie ze względu na cechy historii i kultury, których jest nośnikiem.

Doceniam zatem problem podjęty przez Hannę Malik w ocenianej tutaj rozprawie doktorskiej. Jest to problem istotny, aktualny i ważny społecznie a przy tym słabo w polskiej literaturze komparatystycznej eksponowany.

Wymagania stawiane rozprawom doktorskim odnoszą się do trzech funkcji, jakie powinien spełniać tekst naukowy, a mianowicie: funkcji opisowej, wyjaśniającej zagadnienie oraz predyktywnej, pozwalającej na wskazanie stosownych implikacji. Oceniana rozprawa

doktorska uwzględnia wymienione wyżej funkcje jednakże nie w równych proporcjach. Struktura dysertacji nie budzi zastrzeżeń. Tworzą ją trzy części: teoretyczna, metodologiczna oraz próba analizy badań ujęta łącznie w pięć rozdziałów. W rozdziale pierwszym „Polska diaspora w Niemczech” Autorka opisuje historię migracji Polaków do Niemiec, zwraca przy tym uwagę na przyczyny oraz konsekwencje migracji, w tym obecną sytuację polskiej diaspory w Niemczech. Rozdział drugi „Uwarunkowania i organizacja nauki języka polskiego w niemieckim systemie kształcenia”, ukazuje historię kształtowania się języka polskiego jako przedmiotu w systemie szkolnictwa Niemiec. Zwrócono tu szczególną uwagę na odmienności organizacyjne w poszczególnych krajach związkowych, oparte na odmiennych podstawach prawnych oraz omówiono znaczenie nauki języka polskiego na tle innych języków obcych. Rozdział trzeci: „Założenia metodologiczne badań” ujmuje najważniejsze dla procedury badawczej ustalenia terminologiczne związane z organizacją nauki języka polskiego w Niemczech. Pani mgr Hanna Malik zdecydowała się na przyjęcie modelu badań, którego podstawę stanowi teoria wymiany społecznej Petera Blaua. Ponadto omówiono metodę oraz techniki badawcze przyjęte w pracy, a umożliwiające przeprowadzenie badań. Rozdział czwarty: „Stan i realizacja nauczania języka polskiego w krajach związkowych Niemiec”, stanowi adekwatne do przyjętego modelu omówienie podstaw formalno-prawnych we wszystkich krajach związkowych Niemiec. W omówionych w tym miejscu badaniach uwzględniono nauczanie języka polskiego jako języka obcego oraz jako języka ojczystego. Jako dopełnienie przedstawiono również stan i realizację nauki języka polskiego poza strukturą systemu szkolnictwa z uwzględnieniem podstaw formalno-prawnych. W rozdziale piątym zatytułowanym „Nauczanie języka polskiego – wybrane egzemplifikacje: Berlin, Brandenburgia, Nadrenia Północna-Westfalia” Autorka rozprawy omawia formy organizacji nauki języka polskiego w wybranych krajach związkowych Niemiec. Dobór tych krajów związkowych został wyczerpująco omówiony. Rozprawę zamyka podsumowanie przeprowadzonych badań nad analizą dokumentów źródłowych i opracowań, zaś jej uzupełnieniem są bibliografia, wykaz tabel i rycin, streszczenie pracy w języku angielskim oraz aneks.

Rozprawa doktorska mgr Hanny Malik jest udanym studium porównawczym, dotyczącym jak już wcześniej wspomniałam, słabo eksponowanego w polskiej pedagogice porównawczej problemu nauczania języka polskiego w Niemczech. Na uwagę zasługuje zatem trud podjęcia się omówienia zagadnień organizacji systemowej ze wszystkimi przynależnymi jej elementami edukacyjnymi i merytorycznymi w szesnastu krajach związkowych Niemiec

współczesnych (poza rozdziałem piątym w którym Autorka wybrała cztery kraje związkowe ze względu na bliskie sąsiedztwo z Polską oraz historyczne uwarunkowania prowadzonej w tych landach edukacji językowej w zakresie języka polskiego). Prowadzenie analizy porównawczej w odniesieniu do Niemiec nie jest zadaniem łatwym, gdyż federalny charakter tego kraju sprawia, iż *de facto* mamy do czynienia z szesnastoma autonomicznymi rozwiązaniami systemowymi, uzgadnianymi co prawda na szczeblu ministerstwa federalnego, ale zarazem pozostającymi w gestii rządów poszczególnych landów, a dodatkowo także i gmin. Autorka przyjęła perspektywę równoległą omawiania poszczególnych elementów organizacji procesu kształcenia języka polskiego w Niemczech, ukazując każdy kraj związkowy z osobna, co sprawia, iż sama deskrypcja problemu badawczego jest żmudna i wymaga uchwycenia różnic i podobieństw pomiędzy poszczególnymi krajami związkowymi oraz wyróżnienia jednakowych lub w miarę możliwości podobnych wskaźników porównawczych. Autorka rozprawy aspekt opisowy udźwignęła bardzo dobrze. Nieco słabiej w rozważaniach wypadł aspekt wyjaśniający oraz predykcja - ukazanie perspektyw możliwych zmian w zakresie nauczania języka polskiego w Niemczech.

Jak pisze Autorka rozprawy, uzasadniając podjęty przez siebie problem badawczy: „Ze względu na federalną strukturę Niemiec, zjawisko było rozpatrywane we wszystkich krajach związkowych z uwzględnieniem historycznych warunków (istnienia lub braku doświadczeń). Takie ujęcie spełnia kryterium komplementarności, zaś w skali analizy 16 krajów związkowych uwzględnia również perspektywę wertykalną i horyzontalną. w wyniku których możliwe jest poznanie nie tylko rozwoju procesu na mapie wydarzeń historycznych, lecz także w ujęciu porównawczym wskazując na specyfikę (podobieństwa i różnice) 16 krajów związkowych Niemiec.” (Rozprawa, str. 138). Zastanawia mnie owa perspektywa horyzontalna i wertykalna analizy porównawczej? Na czym zdaniem Autorki rozprawy polega? Hanna Malik nie powraca bowiem do tej kwestii w dalszych analizach podejmowanych w dysertacji. Kwestia ta wymagałaby w mojej ocenie uszczegółowienia. O ile bowiem opis problemu badawczego prezentuje się imponująco i istotnie wypełnia lukę w wiedzy komparatystycznej dotyczącej nauczania języka polskiego w Niemczech, o tyle z perspektywy porównawczej interesującym jest także odpowiedź na pytanie, dlaczego stan rzeczy jest taki jaki jest? Jak kształtują się zależności pomiędzy przyjmowanymi rozwiązaniami systemowymi a polityką oświatową kreowaną w poszczególnych landach? Jakie są wyzwania przyszłości dotyczące nauczania języków mniejszościowych w Niemczech w tym i języka polskiego? Na te pytania Hanna Malik odpowiada jednak jest to odpowiedź

częściowa, wplatająca wyjaśnienia i analizy w prowadzony przez Autorkę opis poszczególnych rozwiązań edukacyjnych. Być może wyszczególnienie osobnego rozdziału analitycznego uczyniłoby prowadzony wywód naukowy bardziej czytelnym. Podobnie jeśli chodzi o omówienie podstaw metodologicznych proponowałabym (być może w sytuacji wydawania rozprawy drukiem) większe skupienie uwagi na celach i zadaniach pedagogiki porównawczej i wyeksponowanie monografii pedagogicznej w ujęciu Georga Beredaya jako podstawy prowadzonych prac komparatystycznych. Oczywiście Hanna Malik miała prawo zdecydować o przyjęciu innego modelu (P. Blau) być może jednak skoro rozprawa jest studium z zakresu pedagogiki porównawczej model Blaua zyskałby, gdyby socjologiczna perspektywa została uzupełniona o metodologiczną perspektywę komparatystyczną. W tym wypadku monografia w ujęciu Beredaya wydaje się perspektywą uzasadnioną. Zresztą na stronie 141 sama Autorka wskazuje, iż właśnie perspektywę monograficzną przyjmuje dla zbadania problemu głównego, wystarczyłoby zatem uzupełnić model o *stricte* komparatystyczne odwołania.

Na docenienie zasługuje zaprezentowanie w rozdziale metodologicznym definicji pojęć, których używa Autorka rozprawy. Znacznie ułatwia to rozpoznanie perspektywy pojęciowej przyjętej w opisie i wyjaśnieniach problemu badawczego.

Dostrzegam również walor uwzględnienia w rozprawie bogatej literatury przedmiotu, co niewątpliwie świadczy o dobrym przygotowaniu językowym Autorki rozprawy ale równocześnie świadczy o dobrym rozpoznaniu istniejących w polskiej komparatystyce opracowań dotyczących historii i współczesnych problemów systemu edukacji w Niemczech. Takie uznane nazwiska jak Wolfgang Mitter, Oskar Anweiler, Hans Döbert, Wolfgang Hörner stanowią już jeśli chodzi o pedagogikę porównawczą w Niemczech kanon opracowań badawczych. Doceniam również pracę nad zebraniem i omówieniem dokumentów prawnych dotyczących nauczania języka polskiego w Niemczech. Ich zaprezentowanie i omówienie stanowi z pewnością wzbogacenie wiedzy na temat organizacji systemu edukacji w Niemczech także poza omawianym problemem głównym w odniesieniu do innych elementów strukturalnych i organizacyjnych niemieckiej edukacji. Jest to ważne o tyle, iż problemy komparatystyczne często ulegają dezaktualizacji. Każda nowa wiedza stanowi zatem uzupełnienie istniejącego dorobku w tej subdyscyplinie nauk pedagogicznych. Dodam, że literatura wykorzystywana przez Autorkę jest reprezentatywna dla podjętego problemu i znakomicie przez nią wykorzystana a wszystkie analizy i interpretacje umieszczone są w wyznaczonej przez tytułowy problem logice pracy.

Stwierdzam zatem z przekonaniem, iż recenzowana rozprawa doktorska stoi na dobrym poziomie merytorycznym i to (powtórzę po raz kolejny) zarówno w kontekście przyjętych przez Autorkę założeń teoretycznych i metodologicznych, jak i sposobu przeprowadzenia badań porównawczych. Hanna Malik w swojej rozprawie zaprezentowała dobrą narrację oraz argumentację, samodzielnie i w interdyscyplinarny sposób potrafiła rozwiązać podjęty przez siebie problem badawczy, swobodnie poruszając się po poszczególnych – wchodzących w zakres doktoratu – zagadnieniach. Udowodniła iż potrafi komunikatywnie i precyzyjnie wyrażać swoje myśli i przedstawiać własne linie argumentacji nie zapominając jednocześnie o odwołaniach do uznanych koncepcji badawczych i wcześniejszego dorobku komparatystycznego, zarówno niemieckiego, jak i polskiego. Przygotowanie teoretyczne i metodologiczne oraz zdolność do konstruowania naukowej narracji mgr Hanny Malik spełniają zatem akademickie standardy.

Konkluzja:

Przygotowana przez mgr Hannę Malik dysertacja doktorska, podejmuje ważne problemy pedagogiczne i spełnia w stopniu bardzo dobrym kryteria stawiane rozprawom doktorskim. Jest ona dziełem oryginalnym, zamierzony cel badań został osiągnięty, a uzyskane dane i sformułowane wnioski stanowią wzbogacenie zasobu pedagogicznej wiedzy naukowej na temat celów, form organizacji, programów kształcenia i innych elementów strukturalnych i merytorycznych, dotyczących nauczania języka polskiego w poszczególnych krajach związkowych współczesnych Niemiec.

Moja opinia dotycząca rozprawy mgr Hanny Malik jest jednoznacznie pozytywna.

Renata Nowakowska - Siutek